

CDV in gesprek met dr. Wolfgang Schäuble

Door Jos van Gennip en
Thijs Jansen

foto Helmut Fricke

Het is tijd voor een werkelijk fundamenteel debat over de uitgangspunten voor christen-democratische politiek in Europa. In de Europese Volkspartij (EVP) is tot nog toe te weinig over inhoud gesproken. Het in het vorige nummer van dit blad gelanceerde idee van een Europees Strategisch Beraad valt in goede aarde bij dr. Wolfgang Schäuble, de nieuwe leider van de CDU, de Duitse zusterpartij van het CDA en beslissende machtsfactor in de EVP. De oppositie waarin veel bij de evp aangesloten partijen verkeren, biedt de gelegenheid om een dergelijk debat intensiever te voeren dan toen de meesten regeringsverantwoordelijkheid droegen. Schäuble ziet het als taak van de christen-democraten in Duitsland en de Benelux om het voortouw te nemen bij een dergelijke discussie die moet leiden tot een scherp en overtuigend centrum-rechts profiel.

VAN GENNIP De EVP is zoekende naar een goede koers en een duidelijk profiel. U heeft daarover in het najaar gesproken met de Spaanse minister-president Aznar en Juncker, minister-president in Luxemburg. Zou het niet een goede invalshoek zijn om een programma te ontwerpen dat voor onze tijd karakteristieke tegenstellingen overbrugt: bijvoorbeeld arbeid en zorg, vrijheid en (binnenlandse) veiligheid, identiteit en multi-culturaliteit, vernieuwing en traditie, globalisering en respect voor het vaderland?

SCHÄUBLE Helemaal nieuw is dat niet. In ieder geval voor de CDU en de CSU is 'de overbrugging van tegenstellingen' altijd de kern geweest. Ik herinner u eraan dat de Unie is ontstaan als een volkspartij die religieuze tegenstellingen overbrugt. In het verzet en de concentratiekampen hadden men zich voorgenomen de tegenstelling tussen protestanten en katholieken te verzoenen; maar ook tussen verschillende bevolkingslagen. We zijn immers niet zoals de SPD, de sociaal-democraten, een werknemerspartij. We zijn er voor werknemers, maar ook voor kleine zelfstandigen, ondernemers, en voor zowel gepensioneerden als jongeren. Een van onze kerngedachten is die van een sociale markteconomie. Dat is ook geen nieuwe uitvinding. Het combineren van het stimuleren van economische efficiëntie met het verminderen van sociale tegenstellingen, is tegenwoordig even belangrijk als het niet tegen elkaar uitspelen van arbeidsplaatsen tegen het belang van het milieu. Toekomstbestendige politiek die uit is op stabiliteit op de lange termijn, dient te bemiddelen tussen verschillende belangen

en gezichtspunten. Politiek die zich slechts op één van de polen van dergelijke tegenstellingen richt voert een zwalkende koers. Dat geldt ook voor de tegenstelling tussen Europa en naties. Wanneer ik niet begrijp dat nationale identiteit nu juist onmisbaar is op weg naar een verenigd Europa, kan ik geen stabiliteit scheppen. U heeft zelf gezegd dat vrijheid en zekerheid geen tegenstellingen zijn. Vandaag de dag wordt de vrijheid sterker bedreigd door een gebrek aan dan een overmaat aan binnenlandse veiligheid. En wanneer het ons lukt het belang van deze bemiddeling - natuurlijk niet op het verleden maar op de toekomst gericht - duidelijker en begrijpelijker te maken dan is het idee van de Christen Democratische Unie buitengewoon toekomstbestendig en krachtig.

Daarbij komt nog het volgende: bemiddeling, het zoeken naar evenwicht is niet een kwestie van rekenkunst. Zo iets van het midden tussen zes en twee is vier. Het midden is in de visie van christen-democraten altijd iets dat verbonden is met waarden. Niet voor niets hangt het woord midden samen met 'matiging', 'gematigdheid'. Dat betekent ook begrip hebben voor en rekening houden met anderen. Dat onderscheidt ons van een bepaald soort liberalisme dat de kleine liberale FDP in Duitsland erop nahoudt. Wie vrijheid op onze manier wil begrijpen moet een dergelijk midden funderen in waarden, opdat het niet een toevallig compromis of slechts het resultaat van koehandel is. Daarom is 'midden' voor ons onlosmakelijk verbonden met gematigdheid, matiging, tolerantie. Deze waarden zullen op de drempel van de eenentwintigste eeuw

alleen maar belangrijker worden. In moderne maatschappijen kunnen we de vrijheid alleen waarborgen wanneer er waardenbesef is en fundamenteën voor tolerantie en gematigdheid. In een tijd van globalisering zijn dit bedreigde waarden.

Wanneer mensen het streven naar meer economische efficiëntie, concurrentie zien als iets waarbij iedereen alleen maar aan zijn eigenbelang denkt, dan is dat niet ons begrip van concurrentie; en niet ons begrip van vrijheid. Daarom is 'het midden' gefundeerd in waarden. Ik geloof dat de CDU en de christen-democratische beweging het aantrekkelijkste en meest toekomstbestendige programma heeft.

Thatcherisme

VAN GENNIP In een recent nummer van de Economist wordt geschetst welke mogelijkheden er zijn om het 'rechts van Europa' een nieuw profiel te geven. Eén van de mogelijkheden die wordt geopperd is een hernemen van het Britse 'Thatcherisme' van de Britse conservatieven.

SCHÄUBLE Ik geloof dat nu uiterekend de Britse conservatieven niet in de positie verkeren om ons uit te leggen hoe wij een waardengeoriënteerde politiek dienen te voeren. Zij hebben het namelijk precies op dat punt laten afweten. John Major heeft het destijds tevergeefs geprobeerd. De Engelse bevolking kon geen waardenoriëntering meer ontdekken in het beleid van de Britse conservatieven.

Ik ken de Nederlandse politieke situatie niet door en door. Mijn vermoeden is echter dat de problemen van het CDA iets te maken hebben met het feit dat het lang

in een grote coalitie met de socialisten heeft gezeten. Daardoor heeft een partij rechts van het CDA sterk kunnen worden en zo is men in een sandwich-positie terecht gekomen. Dat is wat ik in Duitsland tot iedere prijs wil en moet vermijden.

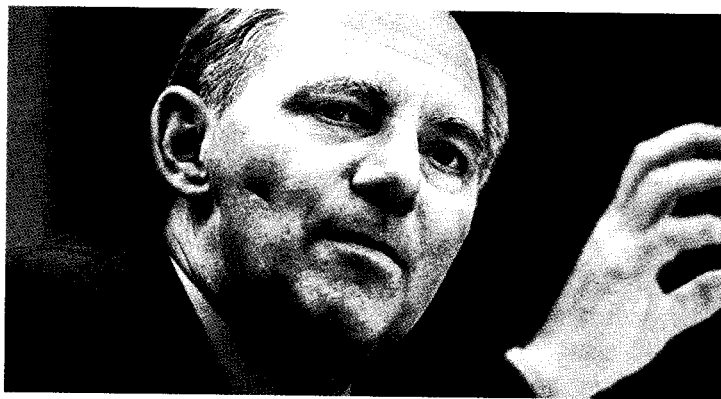
Wanneer we zeggen dat we een volkspartij van het midden zijn en blijven, dan moeten we ervoor zorgen dat rechts van ons geen democratisch gelegitimeerde partij komt. Want wanneer het midden te smal wordt, dan is het misschien nog intellectueel interessant, maar zal het onvoldoende aantrekkingskracht hebben. Christen-democratische en - in het Engelse spraakgebruik conservatieve - partijen ontlenen hun aantrekkingskracht voor een deel aan het feit dat ze de sterkste politieke kracht in hun land kunnen worden. Ze zijn alle in een serieuze strijd gewikkeld om de eerste plaats in het politieke spectrum. Als die ambitie wordt opgegeven wordt het vaak erg moeilijk gezien de neiging bij een deel van onze achterban om op de winnaar te stemmen. Dit is precies het debat dat wij nu voeren: waardenoriëntatie en versterken van de machtsbasis met elkaar verbinden. Daarnaast heeft men vaak een lange adem nodig. Men moet pogen datgene wat wij onder een op waarden betrokken politiek verstaan aan de bevolking over te brengen door middel van de juiste personen en symbolische gebeurtenissen. De situatie in Nederland is voor het CDA na het verlies van 1994, na het afscheid nemen van de regeringsverantwoordelijkheid bijzonder moeilijk geweest. Ik ben er echter van overtuigd dat het CDA in beginsel zijn draai weer gevonden heeft en er weer veel meer kansen zijn. Vanaf nu zal het bergopwaarts gaan.

Getuigenispartij

Verbinding: De christen-democratische beweging moet zien terug te komen in een flink gesecculariseerde omgeving. Binnen de christen-democratische partijen zijn hierop drie verschillende reacties te bespeuren. Het eerste model is uitbreiding van de christen-democratie met liberale en conservatieve krachten. Het tweede model is de keuze voor een versterking van het christelijke profiel in de richting van een getuigenispartij. Het derde model tracht kracht te vinden door op basis van oude waarden nieuwe wegen te zoeken. Welk model staat u voor?

SCHÄUBLE Het lijkt mij goed nader uit te leggen wat ik met waardenoriëntatie van het midden bedoel. Dat hangt nauw sa-

begrepen, maar altijd als een fundament voor een waardengeoriënteerd midden. We hebben ons na de verloren verkiezingen van 1998 natuurlijk met veel markt-onderzoekers en anderen gebogen over de vraag hoe de opvattingen onder de bevolking zich ontwikkelen. Het is bekend dat ook in Duitsland de confessionele binding aan beide grote kerken duidelijk aan het afnemen is. Dat is een ontwikkeling die men niet ontkennen kan. Aan de andere kant neemt de behoefte aan religiositeit in onze samenleving niet af. En wat bijzonder interessant is, is dat terwijl aan de ene kant de confessionele milieus in de bevolking zwakker worden, aan de andere kant steeds vaker positief geantwoord wordt op de vraag 'Is het goed dat er een partij is die de C in haar naam heeft?'. Dat betekent dat de behoefte aan een waar-

SCHÄUBLE

men met ons door het christelijk geloof gestempelde beeld van mens en samenleving. Wanneer we dit in echter niet in tolerante, maar in fundamentalistische zin opvatten gaan we aan de maatschappelijke werkelijkheid in Europa voorbij. De CDU heeft de C in haar naam nooit als een wapen ten opzichte van anderen

dengefundeerde en waardengeoriënteerde politiek toeneemt. Voor een partij met een niet fundamentalistische interpretatie van de C in haar naam, ligt daar een goede kans.

VAN GENNIP Zeker ook omdat er in de komende decennia een nieuwe generatie op-

groeit die zich bewust is dat er zich in de komende tijd zulke enorme veranderingen zullen voordoen.

SCHÄUBLE Ja, zeker. Deze veranderingen in onze samenleving, in de politieke, economische en sociale verhoudingen zal de onzekerheid van mensen versterken. Daarom geloof ik dat diegenen gelijk hebben die stellen dat de behoefte aan zingeving of naar verankering eerder zal toe- dan afnemen. Ik citeer vaak André Malraux die al lang geleden heeft gezegd: 'De eenentwintigste eeuw zal religieus zijn of ze zal niet zijn'. Onze opdracht zal zijn die ontwikkeling in goede banen te leiden.

Cultuurpolitiek

VAN GENNIP Wat betekent dat voor onze programmering? In *'Die Zeit'* kwamen uw voorganger Helmut Kohl en de sociaaldemocraat Helmut Schmidt in een dubbelinterview tot de slotsom dat de politiek van de eenentwintigste eeuw cultuurpolitiek zal zijn. Daarbij moet dan gedacht worden aan het belang van zaken als vrijwilligerswerk, familie en gezin, de rol van de media.

SCHÄUBLE Dat is een belangrijk deel van het programma. Ik heb op het EVP-congres in Brussel hierover iets proberen te zeggen. Ik geloof dat wij het alternatief zijn voor het socialisme omdat wij de partij zijn van subsidiariteit, van menselijke maat, van meer eigen verantwoordelijkheid, van menselijke autonomie. Maar natuurlijk ook van instituties die de autonomie, de eigen verantwoordelijkheid van mensen versterken: familie en gezin, zelf-

bestuur, vrijwilligerswerk. Wij houden niet van bureaucratische regelgeving omdat de uitkomsten daarvan vaak nogal willekeurig zijn.

In onze visie is daarom de functie van onderwijs en opvoeding belangrijk; en vinden we dat mensen uitgedaagd dienen te worden om zelf te presteren. Een goed onderwijssysteem moet presteren belonen en mag het niet onder het mom van 'gelijkheid is gerechtigheid' verdacht maken. Vanuit het gezichtspunt van waardenoverdracht hechten wij veel belang aan alles wat met onderwijs, opvoeding te maken heeft en hebben wij oog voor institutionele voorwaarden voor waardenoverdracht: de menselijke maat, overzichtelijkheid, transparantie en motivatie. Niet alleen in het onderwijs, maar ook bijvoorbeeld in het sociale beleid moeten wij oppassen: het is waar dat men mensen kan overvragen, maar omgekeerd kan men ook te weinig van mensen vragen door ze teveel ondersteuning te bieden. Daardoor worden de goede, solidaire, scheppende krachten van de mens onvoldoende aangesproken. Natuurlijk gaat het erom een juist evenwicht te vinden. Dat neemt echter niet weg dat de genoemde waarden en voorwaarden bij het waardengeoriënteerde horen.

VAN GENNIP De door u genoemde uitgangspunten moeten ook herkenbaar zijn in familie- en gezinspolitiek en werkgelegenheidsbeleid.

SCHÄUBLE Inderdaad. Familie- en gezinspolitiek wordt te vaak alleen maar vereenzelvigd met de hoeveelheid geld die men bereid is ervoor uit te trekken. Families en

gezinnen zijn echter geen aanspraakgemeenschappen waarover uitsluitend in termen van rechten moet worden gesproken, maar verantwoordingsgemeenschappen. In de Duitse Grondwet luidt artikel 6 'Het huwelijk en familie en gezin krijgen bijzondere bescherming van de staat'.

Men lijkt niet meer de kracht te hebben dit grondwetsartikel waar te maken. Uit respect voor allerlei verschillende manieren van samenleven streven we ernaar om alle mogelijke vormen van menselijke samenleven gelijk te behandelen. Wanneer we niet meer de kracht hebben het belang van het familie- en gezinsverband in te zien, dan helpt meer geld ook niet.

Mensen hebben daarin de verantwoordelijkheid voor elkaar genomen en het maatschappelijke belang daarvan moet door verantwoordelijke politici erkend worden. Dat kan de rood-groene coalitie in het geheel niet.

Evenmin kan zij een goed werkgelegenheidsbeleid voeren. De heer Schröder spreekt vaak over het Nederlandse poldermodel. Dat is echter niet meer dan retoriek. Weet u, de sociaal-democraten hebben in het afgelopen jaar een delegatie naar Nederland gestuurd, met het doel duidelijk te maken dat het Nederlandse model helemaal niet bijzonder succesvol is. Wanneer Schröder over Nederland praat dan heeft hij in het geheel niet begrepen wat er in Nederland gebeurt. Nederland is in staat gebleken om een consensus te bereiken over een grotere mate van flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Dat is iets dat wij van de CDU ook proberen uit te dragen: er is alleen een kans om het werkloosheidsprobleem op te lossen wanneer mensen op hun eigen verantwoorde-

lijkheid worden aangesproken. Het voorbeeldige van Nederland is dat het daar zelfs gelukt is om daarover een zekere consensus met de vakbonden te bereiken. Bij ons is men geheel anders bezig. De CDU zegt: we hebben meer flexibiliteit nodig; de overheid kan helpen, maar moet de uitkeringen niet zo hoog maken dat mensen het volledig oninteressant vinden om te gaan werken. Daarom zeg ik ook: ik geloof in het geheel niet dat Europese werkgelegenheidsprogramma's de werkloosheid zullen verminderen. Ik geloof het tegendeel: we hebben veel meer flexibiliteit nodig en daarom decentralisering; niet nog meer bureaucratie. De problemen in Portugal zijn immers anders dan in Finland.

Vernieuwing

VAN GENNIP Mijn indruk is dat de vernieuwing van de christen-democratie in verschillende fasen een nationale aangelegenheid was; de EVP was sluitstuk. Nu zien we dat de problemen van verschillende lidstaten zeer belangrijke gemeenschappelijke trekken vertonen. Zou het geen wijsheid zijn om de vernieuwing van onze beweging te beginnen of in ieder geval ook aan te pakken op Europees niveau. De EVP zou niet het sluitstuk moeten zijn.

SCHÄUBLE Naar mijn mening moet het proces van vernieuwing aan beide kanten worden ingezet. Vernieuwing moet in ieder geval van onderop komen. Ik kan de CDU niet vanuit Bonn vernieuwen. De strekking van een recente rede van mij op een partijraad was dat we onze basis meer op haar verantwoordelijkheid moe-

ten aanspreken. Dat neemt niet weg dat er op Europees niveau voor de christen-democratische beweging een uitdaging van formaat ligt. De Europese politiek behoort immers tot het oereigene van de christen-democratische beweging. Wij zijn de beweging van de Europese integratie en dat watermerk moeten we ons niet laten ontvreemden. Nu de politieke dimensie van de Europese integratie zo zeer versterkt is, moeten we de uitdaging aangaan om van de Europese Volkspartij meer te maken dan een van de fracties in het Europees Parlement en een verzameling van verschillende partijen. Het is tijd om een werkelijk fundamenteel debat met elkaar te voeren over de uitgangspunten voor christen-democratische politiek in Europa. Ik geloof dat we op de goede weg zijn, maar er is nog een lange weg te gaan. Daarbij voelen we meer verwantschap met landen die altijd de kern hebben gevormd van de beweging voor Europese integratie, dan met landen die pas gedurende de laatste jaren of decennia toegetreden zijn. Maar we moeten ervoor zorgen dat de beweging breder wordt. Wanneer ik bijvoorbeeld op het EVP-congres zie hoever de Spaanse minister-president Aznar naar 'het midden' - in de betekenis die ik eraan toeken - is opgeschoven, dan is dat indrukwekkend. Dat geeft mij de hoop dat er een goede kans is dat de EVP in de wedstrijd van politieke ideeën en ordeningsvoorstellen op den duur een leidende politieke rol gaat spelen. Er zijn nog wel een paar probleemlanden. In Frankrijk is de situatie nog moeilijk, in Italië ook. Dat was ook te zien op het EVP-congres. Hoe succesvoller we zijn in afzonderlijke landen, des te meer zullen andere landen gefascineerd raken.

VAN GENNIP Hoe moet de inhoudelijke verdieping op Europees niveau worden aangepakt. Zou het niet de moeite waard zijn hiertoe een strategische groep van eminente personen te formeren?

SCHÄUBLE Dat is de volgende stap die we moeten zetten. In de EVP gaat de ontwikkeling stapsgewijs. We moeten een diepgaand debat entameren over de fundamentele waarden van de partij. Ik heb daarover reeds gesprekken gevoerd. Dat moet niet gebeuren door alleen de partijleiders en regeringsleiders, voorzover we die hebben; dat moet vooral getrokken worden door persoonlijkheden die de verbinding tussen wetenschap en politiek kunnen leggen. Daarom zou ik graag zien dat de verschillende aan de christen-democratie gelieerde denktanks deze taak op zich zouden nemen. Hun taak zou zijn een forum in het leven te roepen van personen met aanzien in politiek en wetenschap die dicht bij de christen-democratische beweging staan. Het doel zou moeten zijn om de missie van de christen-democratische politiek te doordenken en naar buiten te brengen. Wanneer de christen-democratie aan diepgang wint zal het ook weer de sterkste politieke factor kunnen worden.

Het feit dat christen-democratische partijen in de meeste Europese landen minder regeringsverantwoordelijkheid dragen dan ons lief is, zou ook wel eens een positieve kant kunnen hebben: het biedt de kans zo'n inhoudelijk debat intensiever en diepgaander te voeren dan toen de meesten van ons regeringsverantwoordelijkheid droegen. Die kans moeten we aangrijpen.

Zondagsrust

VAN GENNIP Ik betreur het dat het zo moeilijk is om in de EVP bio-ethiek, zondagsrust, familie- en gezinspolitiek aan de orde te stellen. Betreurt u het niet dat wij zo aarzelend zijn en elke onrust vermijden willen?

SCHÄUBLE Het is waar dat we in de EVP tot nog toe te weinig over inhoud gesproken hebben. De thema's die u noemt zijn altijd voor de CDU belangrijk geweest. Bijvoorbeeld de zondagsrust. Toen Kohl kanselier was en de minister van economische Zaken van de FDP een voorstel had om de winkels op zondag open te stellen, hebben wij meteen gezegd: 'Dat is voor ons niet aan de orde'. Bio-ethische vragen zijn voor ons ook van wezenlijk belang. We hebben met de fractie lange avondsessies gehad over dat onderwerp en dat zullen we weer doen als het nodig is omdat wij het een centraal probleem vinden. Het moet ons ook lukken deze belangrijke thema's op de agenda van de EVP te krijgen. Dat zal niet zomaar lukken. Maar het moet ons lukken het inhoudelijk debat in de EVP meer te richten op dergelijke thema's.

VAN GENNIP Hiermee neemt u stelling ten opzichte van bepaalde groepen in de EVP die stellen dat de EVP zo breed moet worden dat zij onzes inziens onherkenbaar wordt. Eén van de sprekers op het EVP-congres bestond het te zeggen 'Eindelijk zijn we bevrijd uit het katholieke getto en christen-democratie als een sentiment'. Dat zijn toch woorden die niet verenigbaar zijn met uw opvattingen.

SCHÄUBLE Weet u, onze ervaringen in Duitsland leren dat er voor heldere standpunten heel goed meerderheden te behalen zijn. Men moet anderen overtuigen. Natuurlijk wil ik niet in een getto van 15% van de stemmen of iets dergelijks terecht komen. Ik wil de sterkste politieke factor worden! Maar ik wil niet meerderheden halen omwille van de macht, maar omwille van het geloof in de waarde van onze standpunten. Wanneer ik de rede van de Spaanse minister-president Aznar goed heb beluisterd dan bevatte die goede aanzetten tot deze benadering. Ik heb heel wat gesprekken gevoerd met Franse collega's. Zij moeten nieuwe kracht putten uit inhoudelijke verdieping en zich niet laten verleiden tot tactische spelletjes om de beste uitgangspositie te krijgen voor de volgende presidentsverkiezingen.

Denkkracht

VAN GENNIP Kan een model voor het bundelen van de denkkracht in de Europese christen-democratie niet ontleend worden aan de Europese Monetaire Unie. Duitsland is tot ankerplaats gemaakt voor de Monetaire Unie omdat u een sterke munt had. Zou hetzelfde model niet toegepast kunnen worden op het bundelen van het denkvermogen in de Europese christen-democratie? De denktanks rondom de Duitse christen-democratie zijn veruit de sterkste in Europa. Is het denkbaar en bespreekbaar dat het over een aantal jaren zou komen tot een soort europeanisering van een deel van uw denktanks?

SCHÄUBLE Ja zeker. Ik heb zojuist met de verantwoordelijken van de *Adenauerstif-*

tung een gesprek gevoerd waarin ik vanuit het perspectief van de partij - u weet de stichtingen zijn onafhankelijk - iets dergelijks aan de orde heb gesteld. Ik heb voorgesteld dat die afdelingen van de *Adenauerstiftung* die zich met buitenlands beleid bezighouden, zich veel sterker gaan richten op het uitzetten van Europees christen-democratisch beleid. De denktank dus veel sterker richten op de Europese politiek en dat kan natuurlijk alleen maar in dialoog met anderen. Er zijn al aanzetten. Als het zo is dat politieke stichtingen de opdracht hebben om politieke antwoorden en beleidsvoorstellen te ontwikkelen en fora voor dialoog te zijn, dan is het bij uitstek een opdracht voor hen om - nu de Europese integratie steeds meer een politieke dimensie heeft gekregen - Europese antwoorden te vinden in de overgang naar de komende eeuw.

VAN GENNIP Hoe ziet u de contacten in de komende jaren tussen CDA en CDU?

SCHÄUBLE Het CDA en de CDU zijn het op heel veel punten eens. Ik geloof dat ik met geen enkele zusterpartij binnen de EVP de laatste jaren zoveel contact heb gehad als met het CDA. Ik heb Jaap de Hoop Scheffer in december gesproken. Natuurlijk heeft het CDA het probleem dat het te smal geworden is. In de sandwichpositie niet waar? Maar we denken op dezelfde manier. Er is mij veel aan gelegen dat wij dezelfde weg gaan. We hebben echter ook de verantwoordelijkheid naar anderen toe. De EVP kan niet alleen sterk worden door nauwe samenwerking tussen Duitsland en de Benelux. Zonder Frankrijk gaat het niet in het partijpolitieke Europa. Daarom is

Frankrijk voor de EVP van belang. Ik hoop van harte dat de alliantie in Frankrijk een succes wordt, maar deze heeft alleen zin wanneer duidelijk is dat zij voor Europese integratie en in waarden gefundeerde politiek is. Italië is immers weggefallen. We hebben ook een verantwoordelijkheid ten aanzien van de Britse conservatieven. Zij hebben op het moment weinig belangstelling voor centrale punten als de Europese integratie en waardengeoriënteerde politiek. Alhoewel ik niet geloof dat ze al heel snel meer bij de EVP-familie zullen willen gaan horen, hoop ik dat dit wel op middellange termijn zal gaan gebeuren. We moeten de Fransen en de Engelsen stimuleren om stappen te zetten.

Mr. J.J.A.M. van Gennip is directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Drs. M. Jansen is redactiesecretaris.